Miscel·lània del CERE 17, 2005: 143-163

EL NEOLÍTIC A LA RIBERA D'EBRE

JOAN JOSEP DURAN MIRÓ
Secció d'Arqueologia del CERE. Móra d'Ebre

JAUME NOGUERA GUILLÉN
Secció d'Arqueologia del CERE. Arqueòleg UB

INTRODUCCIÓ

Aquest treball pretén ser un estat de la qüestió sobre el neolític a la Ribera d'Ebre, una aproximació al coneixement actual que es té del període comprès, aproximadament, entre el IV i el II mil·lenni aC en aquesta conca fluvial.*

Però, en primer lloc, per ser objectius, és necessari ressaltar la realitat de la recerca arqueològica sobre aquest període en aquesta zona. Aquesta realitat és que no existeix una línia d'investigació centrada en el neolític, i el que és pitjor, la documentació arqueològica també és gairebé inexistent.

Per tant, aquest treball no pot sinó reunir l'escassa informació a l'abast, per després contrastar-la amb la documentació d'altres zones, relativament properes i amb més documentació disponible.

Per una altra banda, també ens centrarem en la presentació dels dos únics jaciments de la Ribera d'Ebre que han documentat una ocupació neolítica i que han estat objecte d'excavacions arqueològiques. Es tracta, en primer lloc, de l'assentament neolític del Molló (Móra la Nova), on fa dues dècades es va realitzar una intervenció a conseqüència de l'eixamplament de la cruïlla de carreteres entre Móra la Nova i Tivissa. Malauradament, aquesta actuació roman inèdita, i només ha estat possible consultar l'informe d'excavació dipositat en el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya (Espadaler et al., 1983). En segon lloc, una intervenció d'urgència dirigida pels autors d'aquest article l'any 1998, realitzada a la partida coneguda com Sors - les Pedres, en el límit del termes municipals de Rasquera i Ginestar, a tocar del riu Ebre (fig. 1), on es va poder documentar les restes d'una estructura excavada.

* Aquest treball va rebre una beca del CERE en la seua VII Convocatòria de Beques per a l'any 2000. L'article va ser lliurat a la revista l'any 2003.

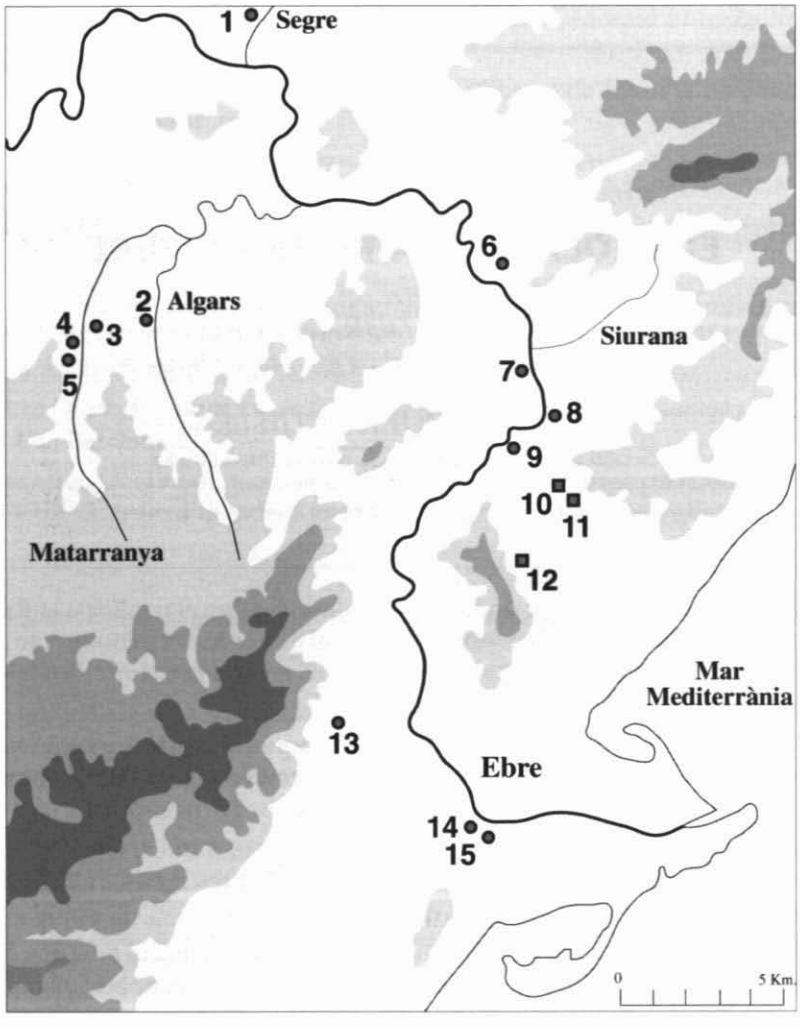

Fig. 1. Situació dels jaciments citats en el text: 1. Riols (Mequinensa), 2. Costalena (Maella), 3. el Pontet (Maella), 4. Secans (Massalió), 5. Botiqueria (Massalió), 6. zona de Vinebre, 7. sepultura de Móra d'Ebre, 8. el Molló (Móra la Nova), 9. Sors-les Pedres (Ginestar-Rasquera), 10. barranc de la Font Vilella (Tivissa), 11. barranc del Pi i del Cingle (Tivissa), 12. Cabrafeixet (el Perelló), 13. cova del Vidre (Roquetes), 14. barranc de Fabra (Amposta), 15. cova del Calvari (Amposta).

ANTECEDENTS DE LA RECERCA

Els primers estudis científics sobre la prehistòria en aquest territori els va realitzar el Dr. Salvador Vilaseca (1973), els quals, tot i la seva importància, presenten una sèrie de limitacions.

En primer lloc, limitacions de caire geogràfic, ja que la seva documentació gairebé només es circumscriu al territori del Priorat i zones del Baix Camp, mentre que la documentació procedent de la Ribera d'Ebre és molt restringida.

En segon lloc, quant a la qualitat de la documentació, ja que la major part procedeix de la recollida de material superficial, jaciments que va definir com a "estacions - taller de sílex" (Vilaseca, 1953), mentre que les dades procedents d'excavació es limitaven a coves, gairebé totes localitzades en zones abruptes i muntanyoses, i a més, concentrades entre la riera de Gaià i el riu Ebre, i especialment en les conques del Francolí i del Siurana (Vilaseca, 1953: 425). L'autor va localitzar les anomenades *estacions - taller* sobre plataformes calcàries, en abrics o al costat de cingleres, però també ocasionalment en zones planes, sense que mai no identifiqués vestigis de restes constructives.

En tercer lloc, la dificultat d'atribuir una cronologia concreta, en el nostre cas l'època neolítica, al material recollit en superfície. El mateix autor ja posava de relleu la dificultat de classificar els jaciments per períodes cronològics a partir d'aquest material, bàsicament sílex.

Els escassos "tallers de sílex" identificats per Vilaseca a la Ribera d'Ebre es concentren a banda i banda de la desembocadura del Siurana en el riu Ebre, i en els afluents de la riba esquerra del Siurana, com ara la riera de Capçanes. Cal afegir el jaciment de Rabadans (Vinebre) i dues petites estacions als contraforts de la serra de Tivissa. Amb aquesta documentació va proposar per als grups que ocupaven aquests assentaments una economia basada en la ramaderia, possiblement combinada amb una esporàdica agricultura d'artiga.

Aquest panorama ha propiciat que els estudis posteriors (cal dir que poc nombrosos) repeteixin el mateix esquema elaborat per Vilaseca. Aquesta documentació parcial ha provocat una visió distorsionada de la distribució del poblament en època neolítica en el curs inferior de l'Ebre, ja que mentre que les muntanyes del Priorat mostren una gran densitat de jaciments, la conca fluvial de la Ribera d'Ebre mostra una distribució totalment diferent, vist que se'n coneixen molt pocs.

E.J. Vallespí (1957) va proporcionar indicis de l'existència d'una estació de sílex associada amb ceràmica a mà situada en el cingle de la Boquera, a Riba-roja, tot just a la dreta de l'aiguabarreig del Matarranya en el riu Ebre, i que l'autor va atribuir a època neolítica. Per la descripció realitzada, es tracta de les restes d'un hàbitat desplaçat per l'erosió de la seva posició primària. Però per les característiques del sílex, ascles de sílex sense retocar, i sobretot per la ceràmica, amb decoració de cordons en relleu, és probable que aquest assentament correspongui a etapes posteriors, de l'edat del bronze.

Pocs anys després, en el seu estudi sobre els sepulcres de fossa a Catalunya, A.M. Muñoz (1965: 216) menciona la probable existència de restes (tres ganivets de sílex, una destral polida de fibrolita i un fragment de pissarra) atribuïbles a un sepulcre neolític d'aquest tipus a la localitat de Móra d'Ebre, a uns cinc metres de fondària, al costat de la carretera i del pont que creua el riu.

Per últim, en el recull de jaciments realitzat per M. Genera (1982) es va poder afegir a la documentació anterior una gran concentració d'estacions de sílex al voltant de la població de Vinebre, molt més extensa que la documentada per Vilaseca a la zona de Rabadans, en gran part gràcies a les col·leccions particulars de la zona. Així, cal destacar els jaciment de l'Aixalella, els Tossals d'Andisc, els Plans, la Roca de la Bruixeta o les Vuitenes, on són nombroses les destrals de pedra polida i les ascles, làmines i peces microlítiques de sílex, molins barquiformes, etc. També cal ressaltar el jaciment situat a la Moleta Rodona (Rasquera), on es va identificar un conjunt important de sílex (ascles, làmines i restes de talla) en què destaca una punta de fletxa d'aquest material, amb aletes i peduncle. Finalment, el jaciment de Sors - les Pedres (Ginestar-Rasquera), molt probablement un únic i extens jaciment. En qualsevol cas, l'autora el descriu com un dels jaciments de sílex més importants, tant per la quantitat (més d'un miler de peces) com per la qualitat de les troballes (malauradament no publicades), entre les quals sembla que destaquen els perforadors de sílex, gairebé un 45% del total (Genera i Jassans, 1978).[1]

És interessant constatar que durant les diverses campanyes de prospecció i excavació en aquesta zona ha estat detectada la presència significativa d'una ocupació anterior al bronze final, com és el cas, per exemple, de fragments de ceràmica epicampaniforme en el mas de Dalt, Tivissa, o troballes disperses de sílex a indrets com el punt km 47, roca del Sol I, mas de Prades o mas d'en Peles (Noguera, 1998: 33-35), puntes de fletxa de sílex en el barranc de Gàfols, Ginestar (Asensio et al., 1994-1996: 304) o una altra punta de fletxa de sílex del tipus fulla de llorer descoberta en el mas de Mall, Tivissa (Vilaseca, 1954: 32).

Fins aquí la documentació actualment coneguda sobre el període neolític (o fins i tot etapes antigues de l'edat del bronze) a la Ribera d'Ebre. Com es pot observar, un panorama gens encoratjador. Per intentar començar a canviar-lo, nosaltres només podem afegir les dades recuperades en dos jaciments, excavats molt parcialment: el complex de Sors - les Pedres (Ginestar-Rasquera) i el Molló (Móra la Nova).

RESULTATS

Sors - les Pedres (Ginestar- Rasquera)

Durant el mes de setembre de 1998 membres de la Secció d'Arqueologia del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre van constatar l'existència d'una estructura excavada escapçada en el terme municipal de Ginestar, els quals, posats en contacte amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, van notificar el perill de desaparició de l'estructura i van sol·licitar el permís per realitzar una intervenció d'urgència.

Es tractava d'una estructura excavada a les graves de la terrassa fluvial, la qual havia estat tallada posteriorment per la construcció d'un camí agrícola. Aquest camí l'havia seccionat i deixà al descobert el seu perfil, de manera que en el tall es podia recuperar material arqueològic, bàsicament sílex i fragments de ceràmica feta a mà (fig. 2).

Fig. 2. Vista lateral de l'estructura de Sors - les Pedres abans de la seva excavació

El jaciment es localitza en el municipi de Ginestar, a tocar de la divisòria amb el terme de Rasquera, en la partida coneguda com les Gavarreres o de Sors - les Pedres, a uns 25 metres sobre el nivell del riu Ebre, del qual dista uns 300 metres. En aquest punt la plataforma quaternària ha estat tallada per la carretera C-230 i, posteriorment, per un camí rural que enllaça amb un casa agrícola (fig. 3). Aquest camí és el que va destruir parcialment i va deixar l'estructura al descobert. Recordem que en els treballs de M. Genera ja havia estat documentada en prospecció la presència d'elements arqueològics anteriors al bronze final, bàsicament sílex (Genera, 1982: 111).

Geològicament ocupa la primera terrassa quaternària fluvial, situada a uns 10 metres per sobre del curs actual del riu Ebre, formada per graves ben rodades de composició calcària, dolomítica, amb matriu sorrenca de gra gruixut i amb intercalacions de sorres i llims groguencs. Sobre aquestes graves existeix un recobriment de llims salmonats que no supera els dos metres de gruix, amb una potència total de 15 metres.

La intervenció arqueològica es va dur a terme a finals del mes d'octubre de 1998, dirigida per J. Noguera i J.J. Duran, membres del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, i la col·laboració d'estudiants d'arqueologia de la Universitat de Barcelona.

En iniciar-se l'excavació, es va procedir a eliminar en una extensió aproximada de 4 m^2 un nivell superficial, d'aproximadament mig metre de potència, de terres remogudes per les tasques agrícoles actuals, per tal de delimitar

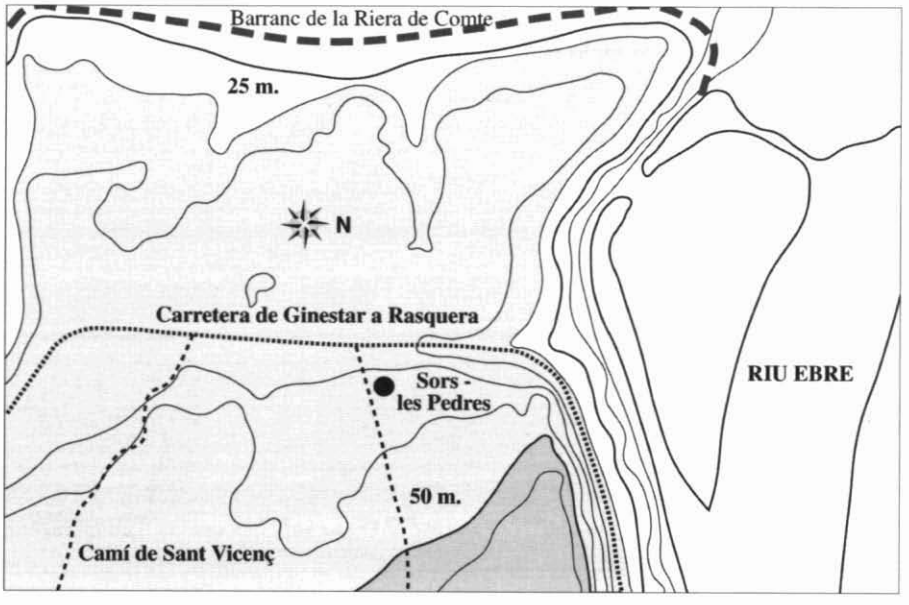

Fig. 3. Situació del jaciment de Sors - les Pedres (Ginestar) al sud de la cubeta de Móra (Ribera d'Ebre)

l'estructura per la seva part superior. Entre aquesta terra es van recuperar materials de cronologia diversa (sílex, fragments informes a mà i a torn, ibèrics i romans).

Un cop rebaixat el terreny, es va poder constatar que l'estructura havia estat seccionada per la part superior durant època moderna, tal i com testimonien els solcs produïts per una arada de tractor (UE 5). També en aquest punt de l'excavació ja es va poder entreveure que la construcció del camí agrícola (UE 6) només n'havia respectat una tercera part, aproximadament, de manera que podem dir que havia sofert dos talls: el primer havia destruït la seva part superior; el segon havia destruït tota la seva meitat meridional (fig. 4).

La construcció de l'estructura havia retallat (UE 3) les graves procedents dels al·luvions quaternaris (UE 4). Una vegada buidada del seu contingut (aproximadament amb un volum de 2,5 m^3) es va poder constatar que es tractava de les restes d'una sitja o d'una fossa de forma arrodonida i de fons pla (fig. 5). Els materials que la reomplien consistien en pedres de dimensions diverses sense cap ordre, una terra fina de color groguenc,[2] molt depurada, restes de talla de sílex, fragments de ceràmica a mà i fragments de dos percussors de granit (segurament destinats a la mòlta en molins barquiformes), tot en un únic i clar nivell arqueològic (UE 2). Cal remarcar que no es va recuperar ni un sol fragment d'os o qualsevol altra matèria orgànica, cosa que ens impossibilita intentar una datació radiocarbònica.

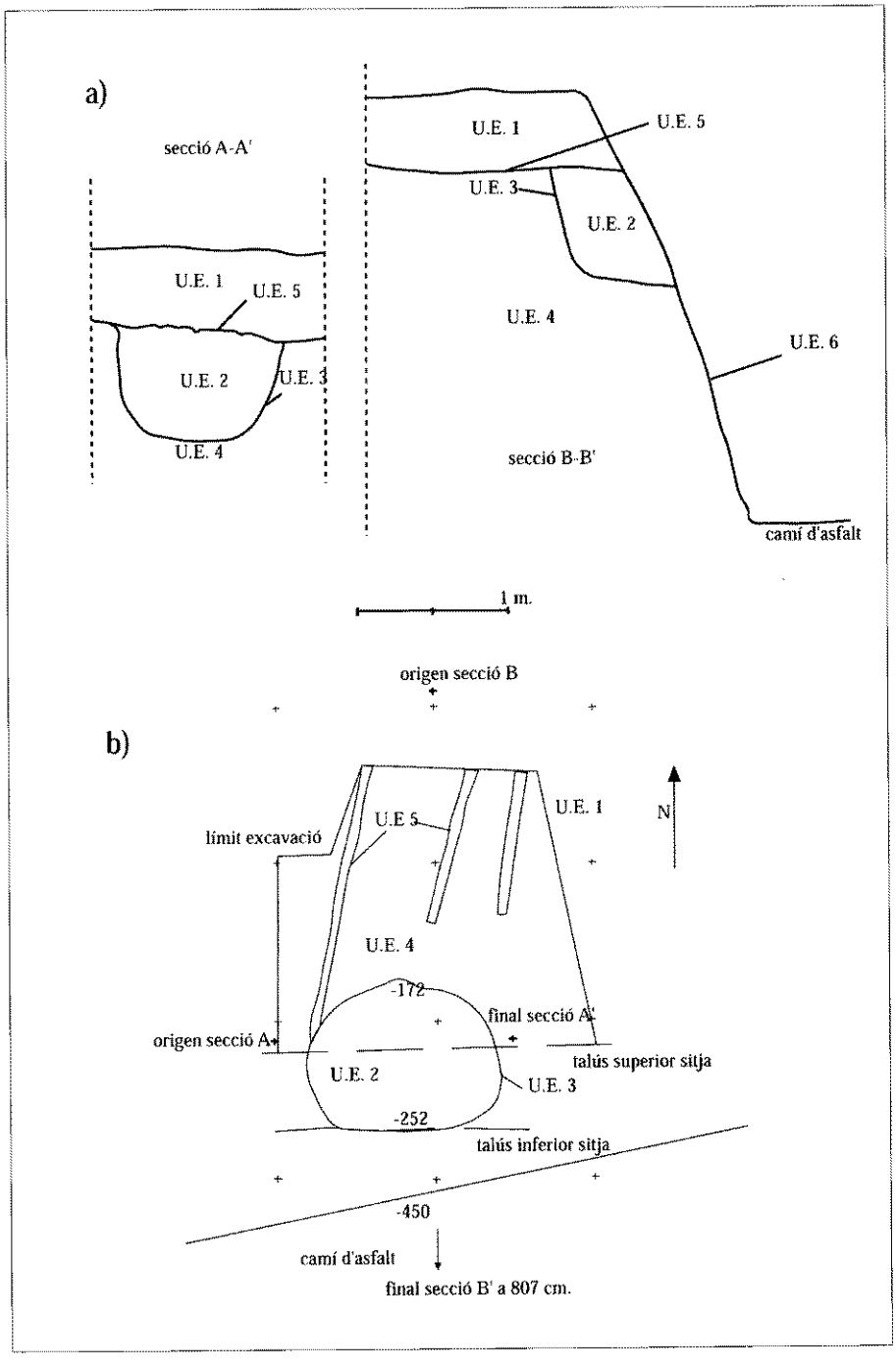

Fig. 4. Plantes i seccions de l'estructura excavada

Fig. 5. L'estructura una vegada excavada, amb les marques d'arada de tractor que van escapçar la seva part superior

En qualsevol cas, sembla evident que es tracta de materials de rebuig que amortitzen en un mateix moment una estructura ja en desús. Per últim, i a instància del propietari dels terrenys, va ser reblida de nou amb pedres i terra per tal que el forat deixat per l'excavació no afectés la viabilitat del camí d'accés al mas de Sant Vicenç (fig. 6).

Quant a la funcionalitat d'aquesta estructura, pel seu nivell d'arrasament no és possible diferenciar si es tracta d'una sitja o d'una fossa, ja que no s'ha conservat la part superior, ni tan sols podem constatar que les seves parets siguin convergents.

Malauradament l'anàlisi dels materials mobles es veu dificultat per l'escàs rebliment que conservava l'estructura, de manera que no va proporcionar gaires materials. En total, 47 fragments ceràmics a mà (dels quals només 11 són formes i, a més, poc representatives), les 2 peces de granit (fig. 8, núm. 4 i 5); sílex, en la major part restes de talla, i 2 nuclis de sílex blanquinós (fig. 8, núm. 1-3).

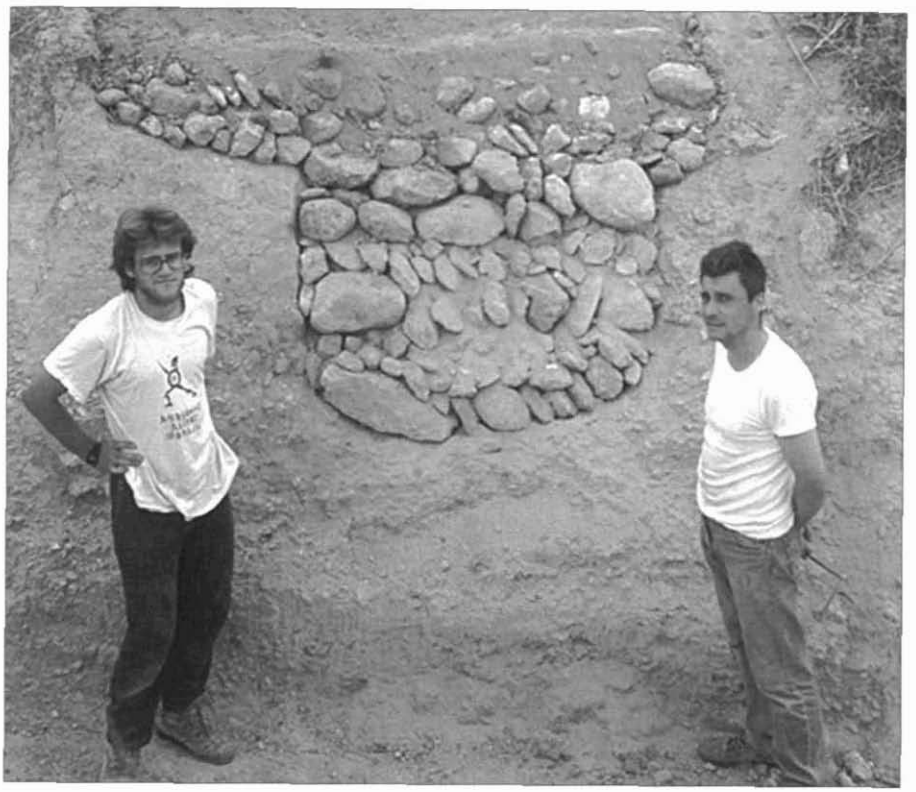

Fig. 6. L'estructura una vegada reomplerta, on es pot apreciar el tall provocat pel camí

Entre el material ceràmic destaquen quatre fragments ceràmics que proporcionen la vora i gran part del cos d'un gran bol hemiesfèric de parets força gruixudes i amb un element de prensió o decoració disposat horitzontalment (fig. 7, núm. 8). També es va recuperar un fragment de paret que conserva un petit mamelló horitzontal sota el que seria el llavi (fig. 7, núm. 5).

La forma i les característiques tècniques d'aquests vasos, així com de la resta de fragments ceràmics, no permeten una adscripció cronològica concreta, ja que no disposem de cap fòssil director clar. A més, malauradament, la majoria dels sílexs recuperats són restes de talla o nuclis, i els pocs estris apareguts no són significatius. Atesa la migradesa del material recuperat, només podem proposar un horitzó cronològic entre el neolític final fins al bronze antic o mitjà. Potser és agosarat atribuir aquestes restes a l'horitzó cronocultural verazià, corresponent a un neolític final - calcolític, només per la presència d'un mamelló horitzontal. En qualsevol cas, cal considerar el verazià com un element de continuïtat, documentat tant en assentaments a l'aire lliure com

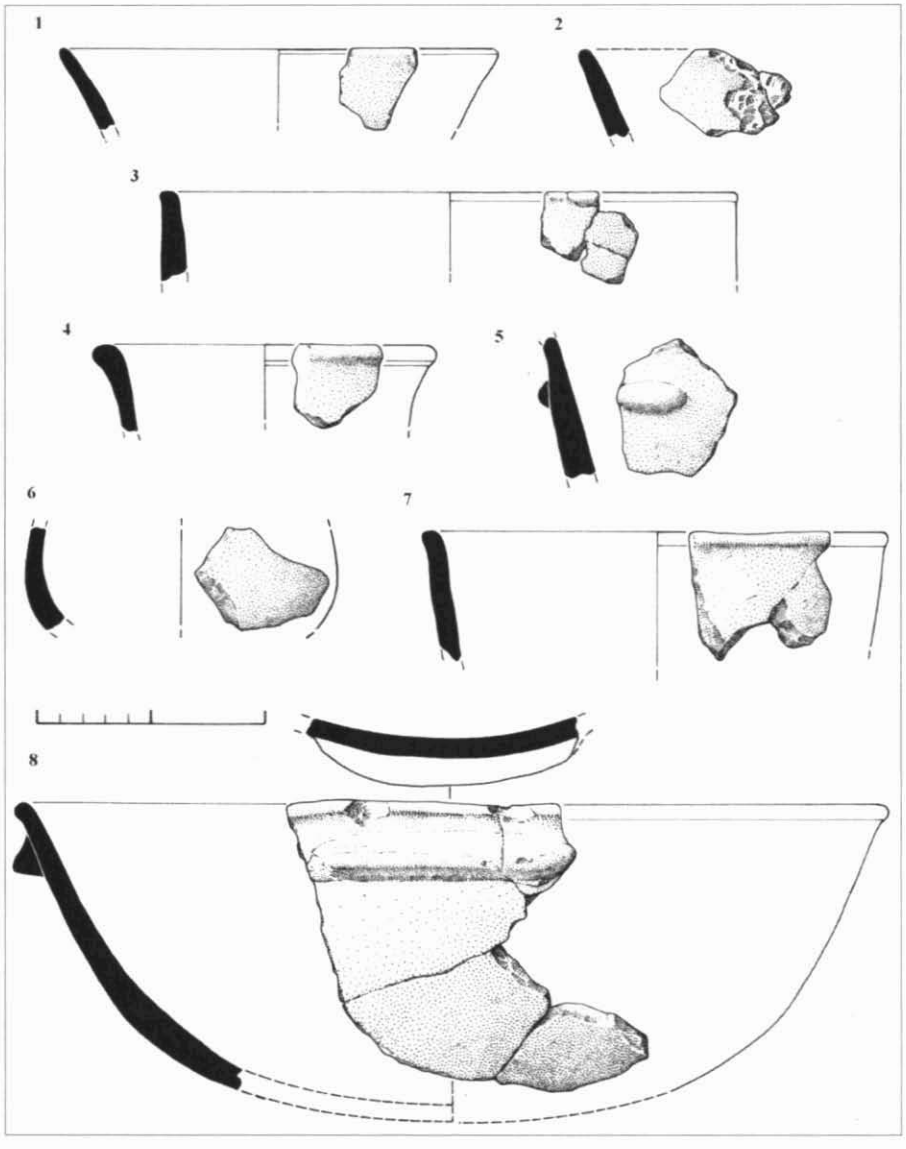

Fig. 7. Materials ceràmics recuperats a l'interior de l'estructura (dibuixos R. Álvarez)

en coves. L'aparició de ceràmica característica d'aquest grup no determina la seva adscripció a un grup amb coneixements metal·lúrgics, tot i que existeix el problema de datacions molt recents, del calcolític, mentre que amb força freqüència les seves restes apareixen per sota dels nivells campaniformes.

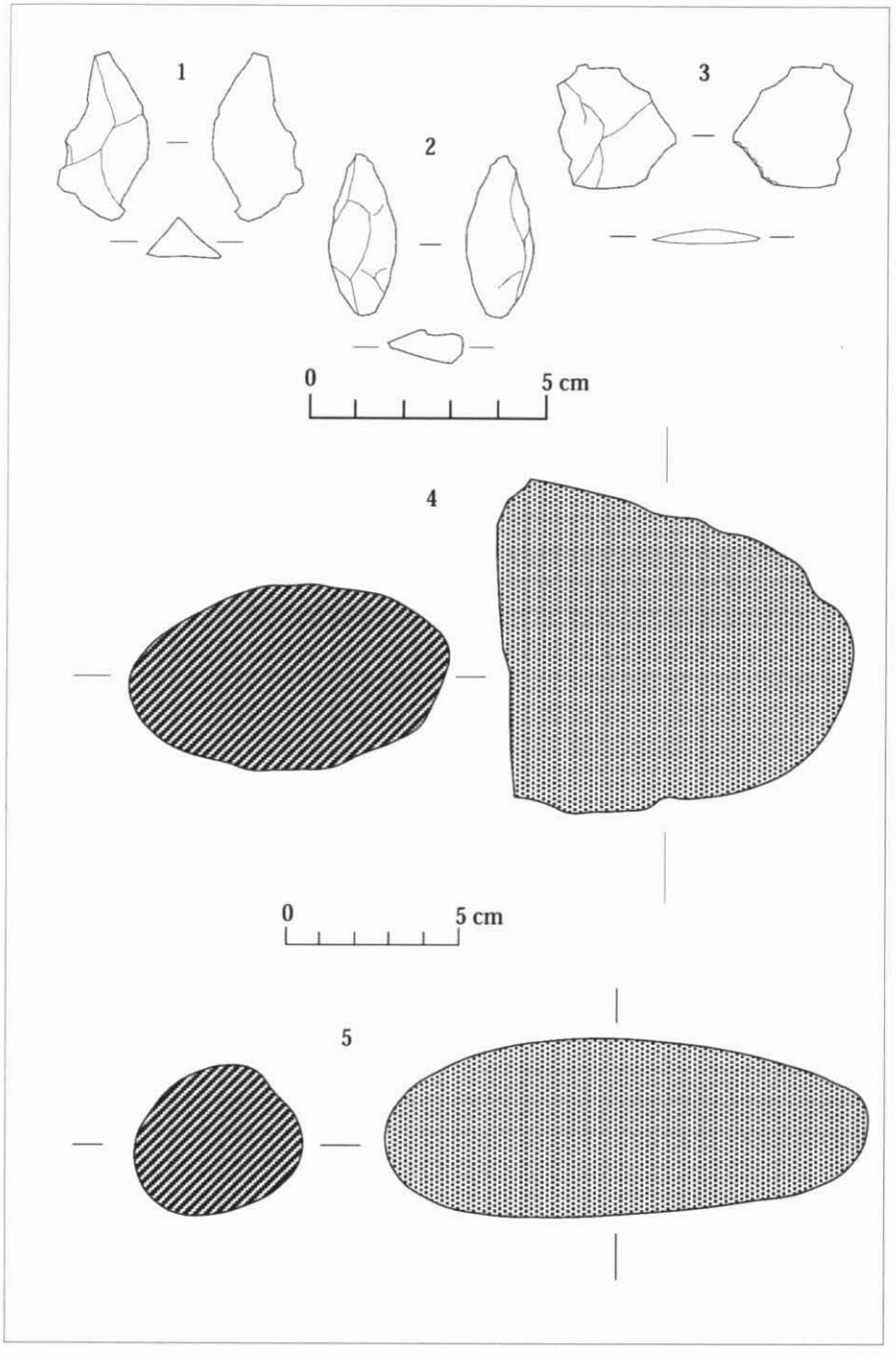

Fig. 8. Elements de sílex i fragments de percussors de granit

En qualsevol cas, l'activitat agrícola d'aquesta població sembla confirmada per la presència dels percussors de granit, per la situació del jaciment, enmig de bones terres de conreu i de la confluència del riu Ebre amb el barranc de la riera de Comte i, potser, per la mateixa construcció d'un dipòsit d'emmagatzematge (en el cas que fos una sitja).

Finalment cal afegir que és indubtable l'existència d'altres estructures de la mateixa època, ja que per tota la plataforma de la terrassa fluvial es recuperen nombrosos fragments de sílex i ceràmica a mà, o fins i tot ceràmica a torn de totes les èpoques (ibèrica, romana, medieval...), la qual cosa no fa sinó confirmar les excel·lents característiques que reuneix aquest indret per a l'hàbitat humà.

El Molló (Móra la Nova)

Aquest jaciment està situat uns dos quilòmetres riu amunt de l'anterior, en un indret amb les mateixes característiques geomorfològiques, és a dir, sobre la terrassa fluvial i entre la confluència d'un barranc i el curs del riu Ebre; un lloc planer, ben comunicat i de fàcil accés, i lluny d'abrics o estructures rocalloses que haguessin servit d'aixopluc potencial.

En els darrers vint anys s'han realitzat tres intervencions d'urgència en aquesta zona. La primera es va fer a conseqüència de l'ampliació de la cruïlla de les carreteres C-230 i la C-233, entre Tivissa i Móra la Nova (Espadaler et al., 1983); la segona, pel projecte de millora mitjançant vials elevats (CÒDEX, 1993), i el darrer, arrel del projecte d'instal·lació d'una central tèrmica (CÒDEX, 2000).

Durant les tres intervencions es va poder constatar l'existència de materials corresponents al neolític, però només la primera va afectar nivells arqueològics datables en aquesta època, tot i que malauradament no es conserva documentació per tal de contextualitzar la informació (plantes, dibuixos de material, etc.). L'excavació es va realitzar mitjançant la realització d'una sèrie de cales, ampliades posteriorment. En concret, les cales 7, 8 i 9, situades al nord de l'antic camí del Molló, aproximadament sobre el talús situat al nord de l'actual cruïlla de carreteres, van documentar estrats de cendres molt potents, entre els quals es recuperaven abundants fragments de ceràmica a mà i sílex, sense que s'identifiquessin estructures constructives.

Entre la ceràmica cal destacar els fragments amb decoració epicardial, amb incisions i motius diversos (línies, punts...) o amb cordons (llisos o amb incisions). No van aparèixer formes carenades ni bases planes. Les nanses són variades (acintades, circulars, mamellons, etc.) i les formes són majoritàriament obertes, sovint amb parets verticals i els llavis bisellats.

Quant al sílex, van aparèixer gran quantitat de làmines i útils (rascadores, burils, raspadores, etc.) i alguns microlits (dues mitges llunes i un trapezi). També es van documentar abundants destrals de pedra polida.

Per últim, cal observar l'absència de restes de fauna i l'existència de fragments de malacologia.

Aquest assentament, datat pels autors de l'excavació en el neolític antic final, té un gran interès per a l'estudi de la prehistòria de la Ribera d'Ebre, ja que de moment és l'únic assentament a l'aire lliure documentat. Actualment encara es poden observar en prospecció abundants fragments de ceràmica a mà, sílex o, fins i tot, destrals polides.

El neolític a les zones veïnes

Una de les zones del curs inferior de l'Ebre amb una documentació significativa sobre el neolític final i les etapes antigues de l'edat del bronze és la seva desembocadura. Especialment important és la informació subministrada per la cova del Calvari d'Amposta (Esteve, 1966), on en un context funerari es van documentar vasos hemisfèrics llisos, alguns amb elements de prensió aplanats sota la vora. També són interessants les troballes de la cova Cervereta (Vinallop, Baix Ebre), on, en un altre context d'enterrament, van aparèixer restes atribuïbles al neolític final - calcolític (Forcadell i Villalbí, en premsa).

Però potser el jaciment més interessant, pel fet de tractar-se d'un assentament, sigui el barranc de Fabra (Amposta), on va ser possible identificar un hàbitat del neolític, probablement corresponent al període antic, format per un clos de pedra de 50 cm d'amplada que envoltava nou cabanes de formes circulars (Bosch et al., 1992). Estaven construïdes amb un basament de pedra i forats de pal, que segurament aguantaven cobertes vegetals, que delimiten recintes de 28 m^2, cada un amb una petita estructura circular adossada en el seu costat sud, probablement petits forns domèstics (fig. 9). És possible que també existeixi un petit paller en un extrem de l'hàbitat. Aquest jaciment mostra un assentament neolític a l'aire lliure, amb unes instal·lacions que van representar un esforç col·lectiu i una certa fixació en el terreny.

A l'altre extrem de l'Ebre, una altra zona especialment estudiada és la seva confluència amb el Segre, a Mequinensa, on es localitzen una sèrie de poblats i necròpolis amb una datació entre el neolític mitjà-final i el bronze mitjà (Royo i Gómez, 1996: 779). És molt probable que la major part d'aquests jaciments, que responen a la tradicional descripció com a "estacions taller de sílex", siguin petits hàbitats, com és el cas del nucli excavat de Riols I.

Riols I és un hàbitat neolític situat sobre una terrassa fluvial a l'esquerra del riu Segre, uns quatre quilòmetres abans de l'aiguabarreig amb l'Ebre a Mequinensa (Royo i Gómez, 1992). La cronologia definida per anàlisis de C14 està al voltant de finals del IV mil·lenni aC.

L'hàbitat està format per una sèrie de fons de cabanes constituïts per empedrats de forma circular o ovalada, envoltats per grups de lloses verticals que servien per aguantar els pals de les cobertes. Al voltant d'aquestes cabanes més grans, de 2 a 2,6 m de diàmetre, apareixen una sèrie d'empedrats circulars més petits, al voltant d'1 metre de diàmetre, potser destinats a una activitat auxiliar a les cabanes principals, com per exemple espais destinats a magatzems (fig. 10).

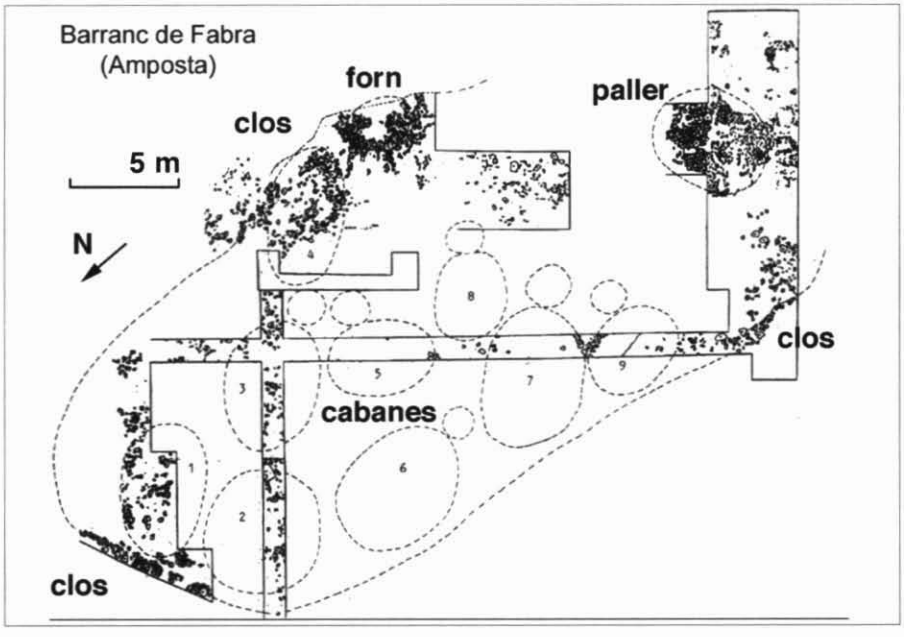

Fig. 9. Planta general de l'assentament neolític del barranc de Fabra (Amposta), obtinguda a partir de fotografia aèria i excavació (Bosch et al., 1992)

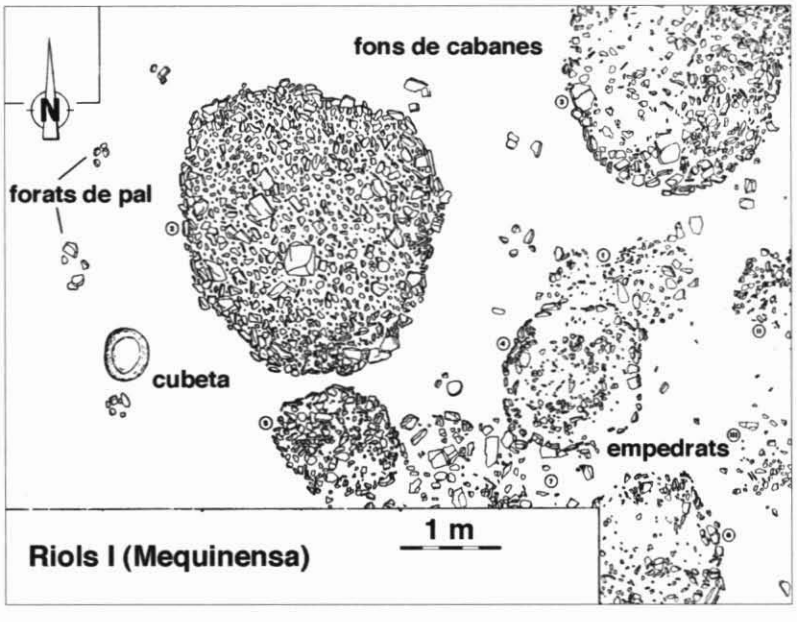

Fig. 10. Planta de l'assentament neolític de Riols I (Mequinensa) (Royo i Gómez, 1992: 303)

L'assentament es defineix per un poblament estable, amb prou documentació per defensar la seva economia agrícola (destrals polides, molins de mà...), i amb un conjunt ceràmic similar al documentat a Sors - les Pedres (fig. 11).

La principal novetat d'aquest jaciment és que es tracta, com el barranc de Fabra —amb el qual guarda grans similituds—, d'un hàbitat situat a l'aire lliure, i no en cova o abric. De fet, aquesta visió tradicional probablement respon més a la dificultat de conservació d'aquest tipus d'hàbitat, i no tant a la realitat.

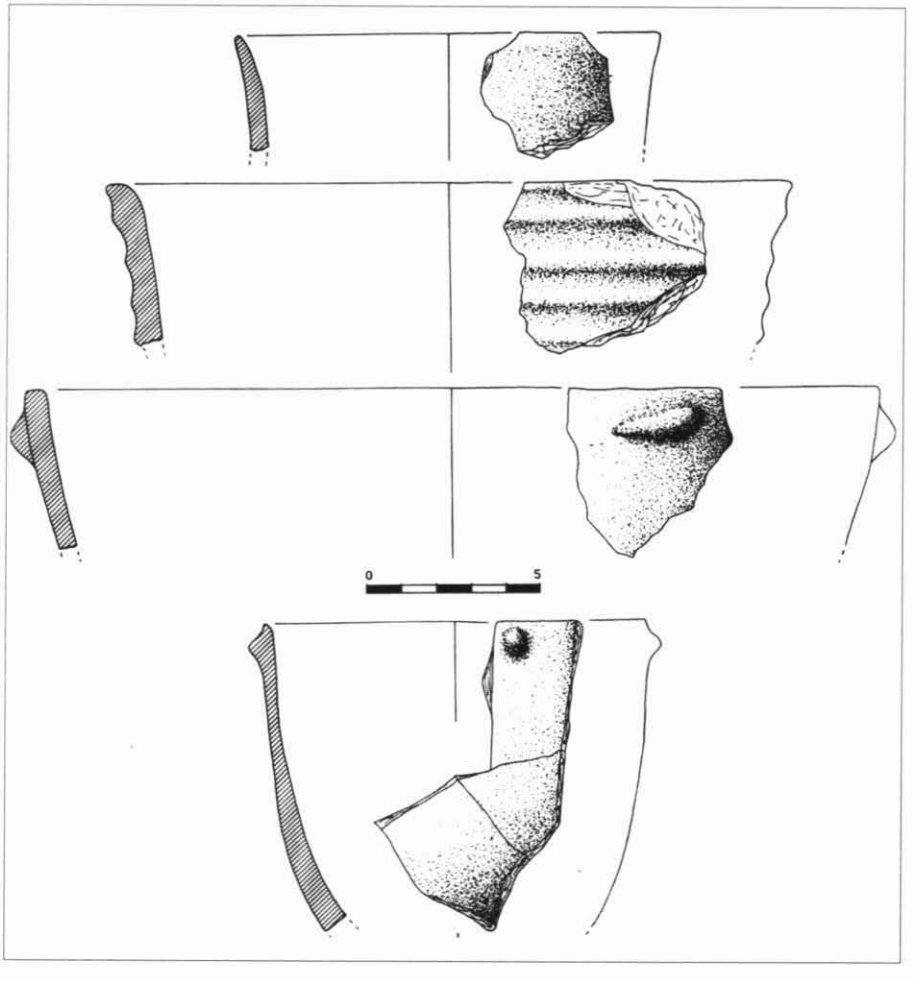

Fig. 11. Material ceràmic de Riols I, datable a finals del IV mil·lenni (Royo i Gómez, 1996: 779)

El paleoambient

Actualment, i a causa de la falta de projectes de recerca i d'excavacions sobre aquest període a la Ribera d'Ebre, no existeix cap estudi paleoambiental en aquest territori, de manera que haurem d'extrapolar les dades de zones veïnes, amb el risc que això comporta.

Una vegada més, els estudis més propers han estat realitzats a la zona de la desembocadura de l'Ebre i al baix Aragó. Així, pel que fa a la zona nord, un estudi pol·línic sobre mostres recuperades en quatre jaciments neolítics —en concret, els d'Alonso Norte (Alcanyís), el Pontet (Maella), Secans (Massalió) i Botiqueria (Massalió)— mostra que els tres darrers, situats a la conca del Matarranya (fig. 1), responen a un paleoambient caracteritzat per un bosc mixt, obert, de caire mediterrani (*Pinus, Quercus*...), però amb una coberta vegetal més densa que l'actual i un índex d'humitat més important. La presència de l'home és notòria, tot i que encara no ha provocat canvis importants (López, 1992).

Pel que fa a la zona meridional, la zona del Baix Ebre - Montsià presenta una documentació més important i diversificada. Per exemple, un estudi pal·linològic sobre una mostra recuperada a Amposta (Montsià) d'uns 1.700 cm de potència i amb una antiguitat calibrada d'uns 8.000 anys; per tant, de plena època neolítica,

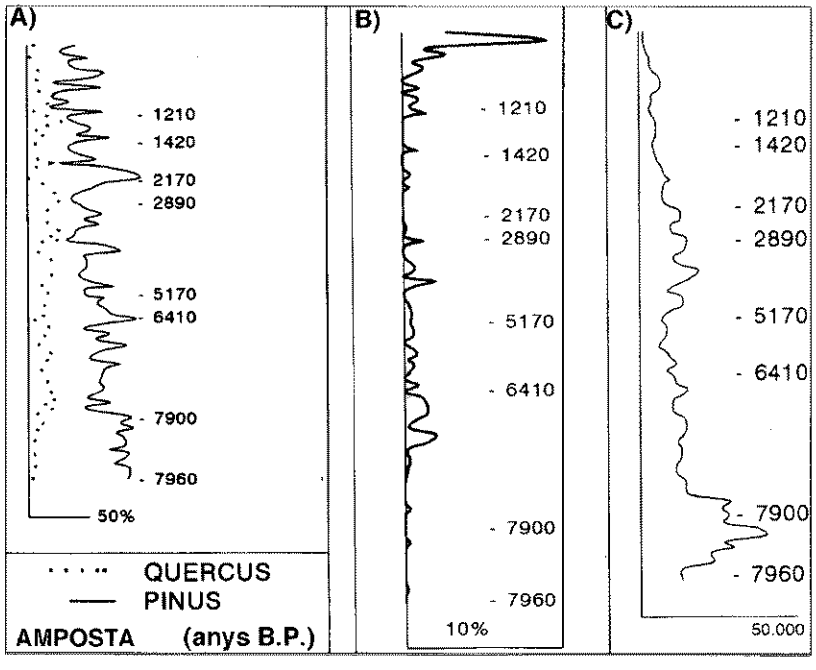

Fig. 12. Estudi pal·linològic a Amposta (Montsià): A) Evolució dels percentatges de Pinus i Quercus, B) Olea, i C) Freqüència absoluta de pol·len arbori (Pantaleón-Cano et al., 1996)

ha proporcionat indicis de la dinàmica de la vegetació en aquesta zona (fig. 12). La presència de pi és molt superior a la del roure, mentre que l'olivera borda és molt inferior, i només apareix de forma significativa (i cultivada) en època medieval. Per últim, i més interessant, és la tendència gradualment a la baixa dels tàxons corresponents al pol·len arbori a partir dels inicis de la neolitització, potser evidència dels inicis d'una certa desforestació lligada a una agricultura d'artiga. Entre el 5.000 i el 2.000 BP es produeix una certa estabilització, que els autors de l'estudi (Pantaleón-Cano et al., 1996: 32) atribueixen a un paisatge amb un cert potencial de recuperació, però que a partir de la plena romanització (2.000 BP) torna a produir-se una dinàmica descendent.

Un estudi antracològic sobre mostres de carbons de fusta (Ros, 1996) recuperats a l'assentament de barranc de Fabra (Amposta) corresponents al neolític antic epicardial / postcardial (5.880 BP) ha permès identificar tàxons d'espècies que mostren un medi típicament mediterrani i xeròfil, on destaca l'abundància de vegetació de matolls i de garriga, com l'olivera borda (*Olea*), però també espècies d'arbres característics de zones més humides, com el roure (*Quercus*), actualment dominats per espècies com l'alzina i el pi (fig. 13). L'existència d'espais degradats de bosc que dóna pas a espècies de transició de matoll o garriga s'ha interpretat com un marcador d'actuació de l'home sobre el seu entorn, però en tot cas la sedentarització de grups humans amb unes pràctiques agrícoles i ramaderes no intensives permetrien la ràpida recuperació forestal.

Aquesta interpretació d'un clima més humit en els inicis del neolític es correspon amb un estudi geoarqueològic (Bergadà, 1996) realitzat a la cova del Vidre (Roquetes, Baix Ebre), on en els nivells datats en el neolític antic (aprox. 6.200 BP) es documenta una fase d'humitat oscil·lant i, a més, la presència de copròlits d'herbívors (probablement ovicaprins) que suggereix els inicis de l'estabulació d'animals.

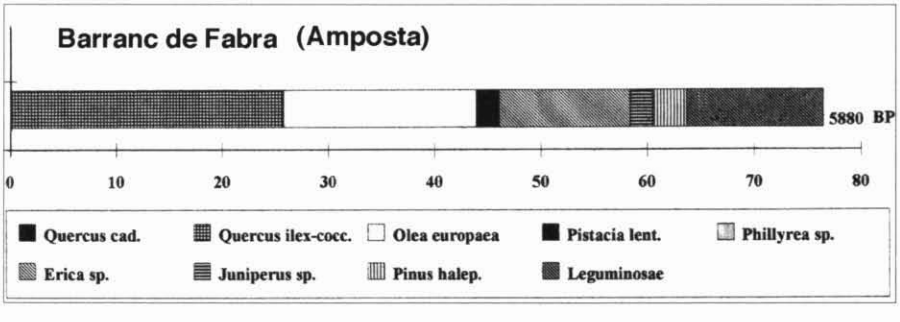

Fig. 13. Percentatge dels tàxons més significatius dels nivells epicardials i postcardials del barranc de Fabra (Amposta) (Ros, 1996: 50)

CONCLUSIONS

Després de presentar aquest breu estat de la qüestió, és evident que les restes arqueològiques d'època neolítica a la Ribera d'Ebre són probablement més nombroses del que semblaria a primera vista, però en la seva major part corresponen a documentació fora de context, troballes aïllades. Només quan ha estat possible intervenir mitjançant una excavació, malauradament sempre d'urgència, ha estat possible identificar aquest poblament antic. Per tant, és evident que la recerca científica sobre el neolític a la Ribera d'Ebre està mancada d'un projecte de recerca que actualitzi, catalogui i relacioni la informació actualment disponible, des dels jaciments documentats en prospecció fins a les pintures en coves i abrics, però sobretot que prioritzi una sèrie d'intervencions arqueològiques programades aplicant mètodes d'anàlisis pluridisciplinars.

Pel que fa a les pintures d'art rupestre llevantí trobades en abrics, diversos treballs les han intentat relacionar amb els jaciments arqueològics propers. Tot i la dificultat d'aquesta associació, s'ha arribat a la hipòtesi que en el baix Ebre predomina un estil més naturalista, mentre que més a l'interior, en el baix Aragó, són pintures més esquemàtiques. Així, els abrics pintats de la font Vilella, del barranc del Pi i del Cingle (Tivissa), i de Cabrafeixet (el Perelló), situats a la plana de Burgar, han estat relacionats amb el jaciment de Sors - les Pedres (Francia, 1992). D'aquesta manera, es relacionaria un assentament a l'aire lliure, situat en una zona plana, a tocar del riu i amb un fàcil i ràpid accés a les zones muntanyoses (en aquest cas les serres de Tivissa i de Cardó) amb les seves representacions pictòriques, relacionades amb l'activitat cinegètica del grup.

La documentació actualment disponible suggereix que les primeres terrasses fluvials a les ribes del riu a la Ribera d'Ebre van ser un lloc d'ocupació preferent pels pobladors neolítics per instal·lar els seus poblats a l'aire lliure. Aquesta situació reuneix una sèrie de condicions idònies per a l'obtenció de recursos, ja que permet una agricultura incipient, segurament basada en la crema i explotació intensiva d'una petita zona fins al seu esgotament, per després repetir l'esquema en un altre punt no gaire llunyà (agricultura d'artiga), combinada amb l'explotació dels recursos fluvials i la recol·lecció d'aliments. A més, la proximitat a les zones muntanyoses permetria un ràpid accés als recursos cinegètics, bàsicament càprids, tal i com es pot observar a les representacions pictòriques (fig. 14).

Aquesta hipòtesi matisa l'esquema anterior sobre l'estructura de poblament neolítica en aquest territori, present des dels estudis de S. Vilaseca, on es pressuposava una població que bàsicament habitava en coves i abrics a les zones altes. Però en qualsevol cas, és necessari una documentació molt més important, tant a nivell quantitatiu com qualitatiu. Només així podrem començar a definir els inicis de la sedentarització a la Ribera d'Ebre.

Fig. 14. Representacions pictòriques de l'abric de Cabrafeixet (el Perelló)

BIBLIOGRAFIA

ASENSIO, D., BELARTE, M.C., FERRER, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J. I SANTACANA, J. (1994-1996): "El poblament de les comarques del curs inferior de l'Ebre durant el Bronze Final i la Primera Edat del Ferro". *Primera Taula Rodona de Sant Feliu de Codines*, 1994. *Gala* 3-5: 301-317.

BERGADÀ, M. (1996): "Estudio geoarqueológico de la secuencia holocena de la Cova del Vidre (Roquetes, Baix Ebre, Tarragona)". I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica. *Rubricatum* 1: vol. 1, 65-72.

BOSCH, J., FORCADELL, A. I VILLALBÍ, M.M. (1992): "Les estructures d'hàbitat a l'assentament del barranc de Fabra (Montsià)". *9è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, p. 121-122.

CÒDEX (1993): *Memòria dels treballs de delimitació del jaciment arqueològic del Molló, Móra la Nova (Ribera d'Ebre)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

CÒDEX (2000): *Memòria de la intervenció arqueològica al Molló, Móra la Nova (Ribera d'Ebre)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

ESPADALER, M., PALANQUES, L., SOLIES, J.M. i VILALTA, M. (1983): "Informe de les excavacions d'urgència al jaciment del Molló (Móra la Nova, Ribera d'Ebre)", Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. [Inèdit.]

ESTEVE, F. (1966): "La cueva sepulcral del Calvari d'Amposta". *Pyrene* 2: 25-50.

FORCADELL, T. i VILLALBÍ, M.M. (en premsa): "Cova Cervereta: una nova cavitat sepulcral de finals del neolític al curs inferior de l'Ebre". *XXXVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Amposta, 1991.

FRANCIA, M. (1992): "Consideraciones en torno al arte rupestre levantino del bajo Ebro y del Bajo Aragón". *Aragón / Litoral Mediterráneo: Intercambios culturales durante la prehistoria*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, p. 447-451.

GENERA, M. i JASSANS, M.S. (1978): "Nuevas aportaciones a la arqueología de la Ribera d'Ebre: Rasquera". *Cuadernos de Arqueología Castellonenses* 5: 293-303.

GENERA, M. (1982): "Inventari arqueològic de la Ribera d'Ebre". *Fonaments* 3: 47-134.

GÓMEZ, F., REY, J. i ROYO, J.I. (1992): "Estudio de materiales del poblado neolítico de Riols I (Mequinenza, Zaragoza). Campaña de 1990." *Arqueología Aragonesa* 1990: 47-53.

LÓPEZ, P. (1992): "Análisis polínicos de cuatro yacimientos arqueológicos situados en el Bajo Aragón". *Aragón / Litoral Mediterráneo: Intercambios culturales durante la prehistoria*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, p. 235-242.

MARTÍN, A. (1992): "Estrategia y culturas del Neolítico Final y Calcolítico en Cataluña". *Aragón / Litoral Mediterráneo: Intercambios culturales durante la prehistoria*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, p. 389-397.

MUÑOZ, A.M. (1965): *La Cultura Neolítica Catalana de los Sepulcros de Fosa*. Instituto de Arqueología y Prehistoria / Universidad de Barcelona, Barcelona.

NOGUERA, J. (1998): "Evolució del poblament de la foia de Móra (Ribera d'Ebre, Tarragona) des del bronze final a l'ibèric ple: anàlisi i evolució del territori". *Revista d'Arqueologia de Ponent* 8: 19-38.

PANTALEÓN-CANO, J., ROURE, J.M., YLL, E.I. i PÉREZ-OBIOL, R. (1996): "Dinámica del paisaje vegetal durante el Neolítico en la vertiente mediterránea de la Península Ibérica e Islas Baleares". I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica. *Rubricatum* 1: vol. 1, 29-34.

ROS, M.T. (1996): "Datos antracológicos sobre la diversidad paisajística de Catalunya en el Neolítico". I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica. *Rubricatum* 1: vol. 1, 43-56.

ROYO, J. I. i GÓMEZ, F. (1992): "Riols I: Una asentamiento neolítico al aire libre en la confluencia de los ríos Segre y Ebro". *Aragón / Litoral Mediterráneo: Intercambios culturales durante la prehistoria*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, p. 297-308.

Royo, J.I. i Gómez, F. (1996): "Hábitat y territorio durante el Neolítico Antiguo y Medio/Final en la confluencia del Segre y el Ebro (Mequinenza, Zaragoza)". I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica. *Rubricatum* 1: vol. 2, 767-780.

Vallespí, E.J. (1957): "Excursión arqueológica a Nonaspe, Fayón (Zaragoza) y Ribarroja de Ebro (Tarragona), en enero de 1955". *Caesaraugusta* 7-8: 150-154.

Vilaseca, S. (1953): *Las industrias del sílex tarraconenses.* Instituto Rodrigo Caro / CSIC, Madrid.

Vilaseca, S. (1973): *Reus y su entorno en la prehistoria.* Asociación de Estudios Reusenses, Reus.

NOTES

1. Trobem interessant apuntar que recentment hem pogut documentar en prospecció un gran aflorament natural de sílex al voltant de la divisòria dels termes municipals de Benissanet i Miravet, entorn de la vall de la Torre, on es poden observar en superfície restes de talla o, fins i tot, útils treballats, com ara rascadores, gratadors, etc.

2. Les anàlisis per tal de documentar restes paleocarpològiques realitzades pel senyor Daniel López, de l'empresa Rocs SL, han proporcionat resultats negatius.